

Mají lidé, kteří žijí mimo velká zařízení, jiný život?

Projekt Podpora procesu deinstitucionalizace a transformace sociálních služeb v ČR si klade za cíl v rámci svých aktivit mimo jiné poskytovat platformu pro sdílení dobré praxe. **PaedDr. Eva Brožová** má za sebou dlouholeté působení na pozici ředitelky organizace Společnost DUHA, z. ú., a také konzultantky v projektech transformace v Libereckém, Karlovarském, Moravskoslezském a Pardubickém kraji. Je jednatelkou společnosti provozující sociální podnik Duhová prádelna. Lektoruje kurzy zaměřené na přechod klientů do komunitních služeb. Oslovili jsme ji, aby se s námi podělila o příběh jedné klientky, která prošla přechodem z velkokapacitního zařízení do služeb komunitního typu. V závěru příspěvku pak Eva Brožová uvádí výčet oblastí, kterým je důležité se věnovat při přechodu klientů z institucionálních služeb do služeb komunitních.

Text: Eva Brožová
Foto: Společnost DUHA, z. ú.

Rozhodla jsem se sepsat příběh Jitky, která je mou vrstevnicí, známe se 13 let. Jsem ráda, že jsem měla možnost ji v Domově pro osoby se zdravotním postižením v Mariánské potkat, seznámit se s ní, s jejím životem a být u toho, když mohla zdi ústavu opustit a začít žít svobodný život. Jitce bude 63 let, v současné době žije v Praze v chráněném bydlení Společnosti Duha a zároveň pracuje v sociálním podniku Duhová prádelna.

Jsem přesvědčena, že je stále potřeba sdílet tyto životní příběhy. Moje letitá (i současná) zkušenost ze sociálních služeb mě stále udržuje ve střehu. Jsem tím sama zaskočena, protože před 30 lety, kdy jsme jako nadšenci začínali jezdit do služeb ve všech krajích, jsme si nedovedli představit, že v roce 2024 budou stále existovat velké instituce, že v nich stále budou lidé, kteří by tam být nemuseli, a stále budeme vysvětlovat základní principy lidské svobody. Narážíme na jistou nemožnost opustit převážně budovy, do kterých se investovalo mnoho financí a nyní by se měly zrušit a přetransformovat v komunitní služby. Existuje celá řada zapálených lidí i týmů, kteří se snaží o komunikaci se zřizovateli, nabízejí řešení,

PANÍ JITKA

stojí o spolupráci, a na řadě míst se to i daří. Ovšem někdy při svých návštěvách v určitých institucích zažívám ten výraz údivu – proč? Proč právě náš Domov? Ti lidé nás potřebují!

Zaposlouchejme se tedy do životní cesty jedné ženy, se kterou jsem vedla rozhovor. Její příběh jsem znala, přesto mě překvapilo, jakým způsobem mě její osud opět zasáhl, jak je těžké se vůbec vžít do života člověka, který žil natolik rozdílně, než jsem žila já. Rozhovor s Jitkou byl pro mě retrospektivou do mého dětství, vyrůstaly jsme ve stejné době, dokonce blízko sebe. Hlavou mně běželi moje dny a noci, moje rodina, škola, kamarádi, výlety, můj pokojíček, láska, která mě obklopovala, radost a zábava.

Jitko, mohla bys mi vyprávět něco z tvého dětství? Kde jsi žila, s kým a jaké to bylo?

Když mi byly dva roky, vzala mě sociálka z rodiny. Nejdříve mě dali do děčáku do Vodňan, ve třech letech jsem šla zase do jiného děčáku a ve čtyřech letech jsem šla do ústavu. V deseti letech jsem šla na Mariánskou, kde jsem žila do svých 50 let. Svoje rodiče jsem neznala, nestarali se o mě. Až teprve v 50 letech jsem zjistila, že mám bráchu. Našla mě jeho žena, viděla mě někde v novinách, když jsem měla odejít z Mariánské.

Jaké bylo dětství v ústavech?

Já jsem tam neměla hezký život. Bylo nás sedm na pokoji, později pět. Do školy jsem

nechodila, protože mně řekli, že jsem debil na hlavu. (pozn. autorky: V té době bylo běžné, že děti, které byly umístěny v ústavech sociální péče, byly automaticky zbavovány povinné školní docházky.) Tolik jsem se chtěla naučit číst a psát, ale nemohla jsem. Tak jsem si sehnala starý slabikář a učila jsem se číst i psát sama po večerech. Teď si čtu detektivky, knížky.

NEMĚLA JSEM HEZKÝ ŽIVOT DO PADESÁTI LET. ALE TEĎ TO STOJÍ ZA TO!

Jinak tam byl život hrozný. Neměla jsem pěkné dětství. Nejhorší to bylo, když tam byly ještě jeptišky. Jeptiška mě třískala hlava nehlava, byla jsem otrok. Musela jsem sloužit. Zavlekla mě do koupelny a třískala mě hadicí. Jednou, to jsme měli na Mikuláše besídku a jezdily návštěvy, jsem měla monokl na oku. Dostávala jsem pěstí, jedna paní si toho všimla a upozornila jeptišku. Ta jí odpověděla, že jsem spadla na schodech.

Když jsi nechodila do školy, co jsi celé dny v ústavu dělala?

Chodila jsem do práce, pracovala jsem na zahradě, kopala skleníky. Už od 11 let. Když jsem byla větší, pomáhala jsem chlapům stavět přístavky. Nevadilo mně to, že jsem byla ještě malá. Práci jsem uměla. Nikdo jiný to neuměl. Tak šel každý den. Žila jsem tak každý den, postupně. Ani nevím, že to byl celý život. Nic jiného jsem neznala. Myslela jsem, že se tak žije. Také jsem měla kluka, byl mladší, ale s ním to nedopadlo. Nezachoval se ke mně hezky. Žádný vztah s chlapem nechci, zklamala jsem se.

Co se tedy přihodilo, když ti bylo 50 let?

Když mi bylo padesát (což bylo v roce 2011), tak se to na Mariánské začalo měnit. (pozn. autorky: V Karlovarském kraji probíhal projekt transformace vybraných Domovů pro osoby se zdravotním postižením a někteří klienti s pomocí asistentek začali přecházet do chráněného bydlení nebo podpory samostatného bydlení v kraji. V té době jsem jezdila do Mariánské jako konzultantka a poznala jsem Jitku. Ona měla okamžitě jasno. Chtěla do Prahy.)

V areálu vzniklo chráněné bydlení, kde jsem rok bydlela. Tam to bylo už fajn. Asistentky byly moc hodné a pomáhaly mi. Nejlepší byla Světlanka, s tou se stýkám dodnes. Ta mi moc pomohla, když jsem se chtěla stěhovat do Prahy. Vždycky jsem chtěla zvířata a starat se o ně. Nejdříve nás bylo víc na pokojích, ale potom jsem měla svůj pokoj.

Bylo ti 50 let, měla jsi svůj pokoj, hodné asistentky, zvířata. Proč jsi chtěla do Prahy?

To už bylo lepší. Nedalo se to srovnat s předešlým životem. Ale chtěla jsem pryč. Pryč z Mariánské, chtěla jsem žít sama. Bez ústavu. Měla jsem všechno zajištěné, jídlo, práci, bydlení. Ale nebyla to volnost. Stála jsem o to si všechno dělat sama. Praha mě zajímala.

Jaké to bylo, když jsi přišla do Duhy?

Šok. Všechno bylo jiné. Když jsem přišla do bytu, tenkrát s Ivonou (pozn. autorky: koordinátorka chráněného bydlení, která Jitku učila žít v bytě v Praze), najednou tady nebyly holky, byla jsem sama. Musela jsem se všechno učit, hlavně počítat peníze, to jsem vůbec neuměla, nakupovat, cestovat, vařit, prát, uklízet. Bylo toho hodně. Ale pomáhaly mi asistentky. Dodnes mně pomáhají, ale už toho hodně zvládám sama. Hlavně jsem měla velký sen – mít svá zvířata. Postupně jsem měla kočku, křečky, morčata, andulky. Miluju zvířata. Mým snem bylo s nimi pracovat. Pomáhaly mi tu práci najít, ale to se nepodařilo.

Jak to tedy bylo s tvým zaměstnáním?

Moc jsem chtěla chodit do práce. Začínala jsem v pekárně, kavárně. Nakonec jsem skončila v Duhové prádelně. (pozn. autorky: Duhová prádelna je sociální podnik provozovaný organizací Duha, který usiluje o integraci osob s mentálním postižením.)

nik provozovaný organizací Duha, který usiluje o integraci osob s mentálním postižením.)

Pamatuji si, že to byla docela složitá cesta. Moc se ti do prádelny nechtělo, během té dlouhé doby – pracuješ zde od roku 2013 – jsi už chtěla skončit, ale nakonec jsi pořád tady?

Nejdříve nechtělo, bála jsem se. Nevěděla jsem, jak to bude vypadat. Pak to bylo dobré, ale postupně jsem už byla taky unavená. Je to těžká práce. Teď pracuji na míň hodin a už je to dobré. Dělán u lisu a žehlím košile. Košile žehlím jediná. Nikdo jiný. Mám tu práci ráda. Paní Monika je moc hodná. Moc si jí vážím. (pozn. autorky: Monika Herdová je vedoucí prádelny, byla a je pro Jitku velkou oporou a podporovatelkou. Vedoucí si její práce váží, Jitka je pracovitá, umí za práci vzít a hlavně umí dobře žehlit košile. Což je umění. Jitka byla také vítězkou soutěže Zaměstnanec roku Nadačního fondu Zelený poklad.)

Jak se ti žije v Duze? Jak se teď máš?

Tady je pro mě dobrý život, Evi. Jsem tedy šťastná a spokojená, nic mi nechybí. Mám svoje zvířata, o která se sama starám. Mám svoje koničky – vyšívání, háčkování. Když potřebuju pomoc, mám asistentky. Asistenty chlapy nemusím, ale jeden byl dobrý. Chlapy jsem poznala. Nechci o tom mluvit.

Co bys vzkázala těm, co ještě žijí v ústavech?

Nevím, třeba se tam už mají dobře, ale já se dobře neměla. Neměla jsem hezký život do padesáti let. Ale teď to stojí za to!

Proč si někdo myslí, že se v ústavu žije dobře?

Oni si třeba myslí, že ty lidi, co žijí venku, mají jiný život. Nevím. ■

Co dodat na závěr? Rozhovor s Jitkou ve mně vyvolal dva pocity. Jedním je vděčnost, a to v různých rovinách. Vděčnost za to, že Jitka mohla ještě zažít kus dobrého života, že jej žije se vším všudy, že se cítí svobodná. Vděčnost všem, kteří u toho byli, pomáhali, rozhodovali, ale hlavně Jitce důvěřovali! Věřili jí, že když chce do Prahy, aniž tam někoho má nebo zná, že to zvládne, že má právo se takto rozhodnout. Ovšem díky Jitčinu příběhu jsem měla možnost zažít i vlastní vděčnost za svůj život, že jsem měla to štěstí, které někteří v této republice neměli, mohla žít v rodině a zažívat tolik zdánlivě banálních situací. Zároveň jsem cítila hluboký soucit, který ani nechci popisovat. Popsat se totiž nedá. Moc bych si přála, aby bylo v generaci mých dětí a v generaci mé vnučky co nejméně takových příběhů, aby už neexistovaly.

Při přechodu klientů z institucionálních služeb do služeb komunitních je důležité se věnovat mnoha oblastem. Možná není úplně od věci si uvědomit, které to mohou být.

- ▶ **Orientace v novém prostředí, včetně cestování** – To je vždy velká změna. Orientace v hlavním městě byla pro Jitku velmi náročná. Pomáhaly každodenní tréninky, nejprve s asistencí, postupně, po určitých částech, samostatně. Bylo důležité vypracovat rizikový plán, kde byly zmapovány všechny oblasti, na které se musela asistence zaměřit a věnovat jim pozornost.
- ▶ **Zajištění lékařské péče** – Přechod k praktickému lékaři i k odborným lékařům je vždy komplikovaný. Je důležité mít jej vyjednaný před nastěhováním. S touto oblastí by měla pomoci sociální pracovnice.
- ▶ **Chod domácnosti** – Tato oblast bývá u klientů velmi oblíbená. Jsou to dovednosti, na které se většina klientů velmi těší. Vznikají tak plány klienta i asistenta, které nejprve zjišťují, co všechno klient zvládá sám i co se chce naučit a jakou bude potřebovat podporu. Tady se většinou ukáže velmi krásná motivace, kdy klienti mají úplně jasno, co bude jejich cílem.
- ▶ **Hospodaření s penězi, nakupování** – Mapování dovedností v této oblasti je velmi náročné. Zpočátku klienti většinou nejsou zcela způsobilí hospodařit se svými prostředky. Nejprve je tedy třeba prozkoumat jejich schopnost počítat a rozlišovat peníze i jejich finanční gramotnost. Následně je třeba naplánovat postupné kroky a hlavně plán klienta, jak by chtěl se svými penězi hospodařit. Důležité je tento plán často přehodnocovat, počítat s tím, že dovednosti se budou měnit, a přizpůsobit tak život v domácnosti novým zvyklostem. Někdy je toto bolavým místem ve službě, protože se může stát, že se zastavíme na nějakém řešení situace a už dále neak-

tualizujeme a nezkoumáme, zda klient pokročil dál.

- ▶ **Jednání s úřady, zastánce práv** – Zde by měla být vždy nápomocna sociální pracovnice, která by měla být pro nového klienta velkou oporou, měla by dokázat pracovat s jeho životním příběhem, mapovat jeho potřeby z hlediska dodržování jeho práv a být jeho zastáncem v oblasti jednání s úřady i ostatními institucemi. Měla by mít s klientem pravidelné schůzky a zjišťovat, co přesně potřebuje. Mělo by se jednat o odbornou případovou práci. Takto odborná sociální práce je ještě i v této době v řadě služeb výjimkou.
- ▶ **Podpora komunikace** – Klienta při procesu osamostatnění musíme podpořit v umění vést rozhovor a dovednosti si říci, co potřebuje i kdo a s čím mu mohou pomoci. Tuto oblast zajišťuje sociální pracovnice v rámci případové práce.
- ▶ **Zaměstnání nebo náplň dne v různých centrech, dílnách a podobně** – Pomoc při hledání zaměstnání většinou zajišťují agentury nebo služby podporovaného zaměstnávání, se kterými je potřeba navázat spolupráci. Pokud tyto služby v místě bydliště nejsou, pomáhá sociální pracovnice.
- ▶ **Volný čas** – Koničky, zábava, kultura, kreativita ve dnech volna, procházky, turistika. Je třeba uvažovat, v čem můžeme klienta podpořit, co je ještě náplní našich služeb a kdy budeme pomáhat hledat v komunitě.
- ▶ **Důležité vztahy** – Vztahy jsou oblastí, na kterou se někdy zapomíná. Bývá součástí mapování potřeb, ale později se nám mnohdy vytratí z našeho hledáčku, pokud není klient natolik samostatný, že je schopen si ji zajistit sám. Někdy se omezujeme na rodinu

a přátele v rámci služby nebo práce, ale zapomínáme, že svět je plný i jiných lidí a můžeme podpořit i vztahy v širší komunitě. Samostatnou oblastí by zároveň měla být oblast partnerská, pokud klienti mají partnera nebo partnerku.

- ▶ **Zachování důležitých rituálů** – Velmi dbáme na určité rituály, které si klient přináší ze svého původního života. Je to důležité, i pokud se nám jeví zbytečné nebo přežitě. Až v novém prostředí mohou vzniknout rituály nové. Podpora původních rituálů je pro klienta jistotou, že jde o jeho život.

Být podporovatelem a průvodcem klienta, který začíná žít nový život, je práce náročná, odpovědná, ale zároveň radostná. Je nesmírně povzbuzující a motivující jít po boku člověka, který se může osamostatnit, a my máme šanci být u toho. Dovoluji si zde citovat pracovníci z jednoho transformovaného zařízení, která měla možnost přejít s několika ženami do chráněného bydlení. Celý proces pojmenovala „Cesta za světlem“.

Spolufinancováno
Evropskou unií

MINISTERSTVO PRÁCE
A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ

Projekt Podpora procesu deinstytucionalizace a transformace sociálních služeb v ČR (2023–2026) realizuje Ministerstvo práce a sociálních věcí. Projekt je spolufinancovaný Evropskou unií prostřednictvím Operačního programu Zaměstnanost plus a ze státního rozpočtu České republiky.